

ДО ФАУНИ ДИКИХ БДЖІЛ ТА ДЖМЕЛІВ (НУМЕНОРТЕРА, АРОІДЕА) ФІЛІАЛУ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО СТЕПОВОГО ЗАПОВІДНИКА “МИХАЙЛІВСЬКА ЦІЛИНА”

О.М. Дугіна, І.Н. Синиця

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка,
Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка

Філіал Українського державного степового заповідника „Михайлівська цілина”, який знаходиться в Лебединському р-ні Сумської області – єдиний великий залишок цілинного степу в Лісостеповій зоні України. Загальна площа його – 202,48 га, з них 167 га різнотравного (лучного) степу, решта зайнята перелогами різного віку, луками і болотом. В степу часто трапляються зарості чагарників та окремі дерева, а вся його територія оточена дорослою лісостугою. В зв'язку з багатством та різноманітністю флори та рослинності тут склалися сприятливі умови для існування багатьох видів комах, зокрема бджіл та джмелів. З літературних джерел відомі дві вказівки на знаходження деяких видів бджіл на території заповідника. В.Г.Надворний (1993) пише про знаходження тут *Andrena polita* Sm., *A. labialis* (Kby.) та невизначених видів родів *Bombus* Latr., *Halictus* Latr., *Megachile* Latr. Г.З. Осичнюк (1977) згадує про ізольоване знаходження на території заповідника степового виду *Andrena florivaga* Eversm.

Матеріал та методи

Збори бджіл (надродина Apoidea) проводилися нами в 1975–1977, 1979 і 2003–2005 рр. за участю В.В. Пархоменка на всій території резервату. Нами використовувався метод індивідуального збору бджіл на квітках окремих видів рослин. Назви таксонів подані за А.З. Осичнюк, Д.В. Панфілов, А.А. Пономарева (1978), Т. Pawlikowski (1996), U.R. Pesenko, V.G. Radchenko (2000), назви рослин – за „Визначником вищих рослин України” (1987). У тексті m – самець, f – самиця.

Результати та обговорення

Всього тут виявлено 68 видів Apoidea, що відносяться до 6 родин та 13 родів. Найбільшою кількістю видів представлені роди *Andrena* F. (21), *Bombus* Latr. (9), *Halictus* Latr. (7), *Lasioglossum* Curt. (6). При опрацюванні матеріалів використовувались показники зустрічності та масовості видів (Палій, 1961). За цими показниками (указуються в дужках) найбільш масовими видами є наступні: *A. ventralis* Imh. (9), *A. helvola* (L.) (7), *A. hattorfiana* (F.) (5), *A. flavipes* Pz. (4,33), *A. ovatula* (Kby.) (4), *Andrena aberrans* Eversm. (4), *Halictus maculatus* (Sm.) (4), *H. quadricinctus* F. (4), *Bombus confusus* Schenck (5). Найбільш часто зустрічаними протягом усього періоду збору були наступні види: *Bombus lapidarius* (L.) (0,27), *B. potorum* (Pz.) (0,23), *Psithyrus barbutellus* Kby. (0,14), *Lasioglossum xanthopus* (Kby.) (0,23), *L. majus* (Nyl.) (0,23), *L. leucozonium* (Schrank) (0,18), *Evylaeus calceatus* Scop. (0,18), *Halictus rubicundus* Chrt. (0,23), *H. sajoii* Blüth. (0,18), *Andrena flavipes* Pz. (0,23), *A. ovatula* (Kby.) (0,18), *A. carbonaria* (L.) (0,18). Цікаво знаходження на тери-

торії резервату рідкісних видів бджіл – поширеного переважно в гірських районах Західної Європи *Andrena rufizona* Imh. та понтичного *A. aberrans* Eversm., стосовно знаходження яких на території України є тільки декілька вказівок (Лебедев, 1933; Kuntze, Noskiewicz, 1938; Осичнюк, 1977; Синиця, Кравченко, 1998), та червонокнижних – *Melitturga clavicornis* (Latr.), *Bombus potorum* Pz., *B. confusus* Schenck (1994). Нижче наведений список зареєстрованих видів із зазначенням дати збору, кількості зібраних особин та тропічної рослини.

Родина Halictidae

Halictus compressus (Walck.) – 30.08.2003, *Carduus acanthoides*, 2mm. *H. maculatus* (Sm.) – 28.05.1976, *Ranunculus acris*, 3mm, *Veronica chamaedrys*, 3mm; 21.05.2005, *V. spicata*, 1f, *Ranunculus acris*, 1f. *H. rubicundus* Chrt. – 28.05.1976, *Ranunculus acris*, 1f; *Veronica chamaedrys*, 1f; 31.07.1976, *Origanum vulgare*, 1f; 6.05.1977, *Pyrus communis*, 1f; 7.05.1977, *Taraxacum officinale*, 4ff; 12.06.2004, *Chamaecytisus ruthenicus*, 1f; 21.05.2005, *Taraxacum officinale*, 1f. *H. sajoii* Blüth. – 25.05.1976, *Ranunculus acris*, 2ff; 28.05.1976, *R. acris*, 1f; 1.06.2003, *R. acris*, 1f, 21.05.2005, *Veronica spicata*, 1f; *V. chamaedrys*, 1f. *H. sexcinctus* F. – 31.05.2003, *Asparagus officinalis*, 1f. *H. simplex* Blüth. – 31.07.1975, *Origanum vulgare*, 2ff, *Centaurea jacea*, 1f; 25.05.1976, *C. jacea*, 1f; 30.08.2003, *Carduus acanthoides*, ff; 21.05.2005, *Ranunculus acris*, 1f. *H. quadricinctus* F. – 30.08.2003, *Carduus acanthoides*, 8mm; 26.09.2003, *Cirsium rivulare*, 1m; *Leonthodon autumnalis*, 1m; 28.05.2004, *Anemone nemorosa*, 2ff. *Lasioglossum lativentre* (Schenck) – 21.05.2005, *Chamaecytisus ruthenicus*, 1f. *L. leucozonium* (Schrank) – 31.07.1975, *Origanum vulgare*, 1f; 28.08.2003, *Cirsium canum*, 1m; 26.09.2003, *Cirsium rivulare*, 1f; 29.09.2003, *Centaurea jacea*, 1f, *Salvia pratensis*, 1f. *L. majus* (Nyl.) – 31.05.2003, *Primula veris*, 1f; 30.08.2003, *Carduus acanthoides*, 2mm; 26.09.2003, *Cirsium rivulare*, 1f; 29.09.2003, *Centaurea jacea*, 2mm; 13.08.2005, *Cirsium arvense*, 1m. *L. morbillosus* Kriechb. – 13.08.2005, *Cirsium arvense*, 5ff, 2mm. *L. xanthopus* (Kby.) – 6.05.1977, *Taraxacum officinale*, 2ff; 26.09.2003, *Cirsium rivulare*, 1m; 29.09.2003, *Centaurea jacea*, 2mm; 12.06.04, *Ranunculus acris*, 1f; 21.05.2005, *Salvia pratensis*, 1f. *L. zonulum* (Sm.) – 31.07.1975, *Origanum vulgare*, 1f. *Evylaeus calceatus* Scop. – 28.05.1976, *Veronica chamaedrys*, 1f; 30.08.2003, *Carduus acanthoides*, 2mm, *Cirsium arvense*, 2mm; 26.09.2003, *C. rivulare*, 2mm; 21.05.2005, *Veronica chamaedrys*, 1f. *E. albipes* F. – 22.04.1979, *Salix* sp., 1f; 21.05.2005, *Veronica chamaedrys*, 1f, *Anemone nemorosa*, 1f. *E. euboensis* (Strand) – 21.05.2005, *Chamaecytisus ruthenicus*,

1f. *Seladonia leucahenea* (Eb.) – 31.07.1975, *Ranunculus acris*, 7ff; *Taraxacum officinale*, 3ff; 1.06.2003, *Asparagus officinalis*, 1m. *S. kessleri* Bram. – 28.05.1976, *Ranunculus acris*, 1f. *Rophites quinquespinosus* Spin. – 25.06.05, *Rorippa* sp., 1m.

Родина Melittidae

Melitta haemorroidalis F. – 21.07.2004, *Geranium pratense*, 1M. *M. leporina* Panz. – 25.06.2005, *Rorippa* sp., 1m, 13.08.2005, *Medicago falcata*, 1m. *M. nigricans* Alfk. – 21.07.2004, *Geranium pratense*, 3ff; *Trifolium medium*, 1f, 13.08.2005, *Odontites serotina*, 2ff. *M. tricolor* Kby. – 1.06.2003, *Euphorbia seguieriana*, 2mm, 1f, 12.06.2004, *Bunias orientalis*, 1f.

Родина Megachilidae

Megachile bombycina Pall. – 30.08.2003, *Carduus acanthoides*, 1m. *M. centuncularis* (L.) – 13.08.2005, *Arcticum tomentosum*, 1f. *M. ligniseca* (Kby.) – 25.06.2005, *Stenactis annua*, 1m; 13.08.2005, *Picris hieracioides*, 1f. *M. versicolor* Sm. – 1.06.2003, *Inula britannica*, 1f. *Coelioxys alata* Först. – 31.05.2003, *Ranunculus acris*, 1m.

Родина Anthophoridae

Eucera interrupta Baer – 31.05.2003, *Vicia cracca*, 1m, *Trifolium medium*, 1m. *E. longicornis* L. – 21.07.2004, *Medicago falcata*, 1m. *E. pannonica* Mocs. – 21.07.2004, *Medicago falcata*, 1f. *E. tuberculata* F. – 21.07.2004, 1m.

Родина Andrenidae

Melitturga clavicornis (Latr.) – 31.05.2003, *Vicia cracca*, 1m; 21.07.2004, 1f и 1m над ґрунтовою дорогою. *Andrena aberrans* Eversm. – 21.05.2005, *Chamaecytisus ruthenicus*, 4ff. *A. assimilis* ssp. *gallica* Schmied. – 30.04.1979, *Salix* sp., 1f. *A. carbonaria* (L.) – 30.04.1977, *Adonis vernalis*, 1f; 1.06.2003, *Euphorbia seguieriana*, 2ff; 12.06.2004, із родини хрестоцвітних; 28.05.2004, *Anemone sylvestris*, 1f. *A. dorsata* (Kby.) – 6.05.1977, *Taraxacum officinale*, 1f; 28.05.1977, *Veronica chamaedrys*, 1f; 30.04.1979, *Salix* sp., 4ff; 21.05.05, *Veronica chamaedrys*, 1f. *A. flavipes* Pz. – 28.05.1976, *Chamaecytisus ruthenicus*, 3ff, *Ranunculus acris*, 2ff, *Veronica chamaedrys*, 4ff; 31.05.2003, *Primula veris*, 1f, *Barbarea vulgaris*, 2ff; 1.06.2003, *Euphorbia seguieriana*, 1f. *A. chrysopyga* Schck. – 31.05.2003, *Trifolium montanum*, 1f; 12.06.2004, *Euphorbia seguieriana*, 1f. *A. humilis* Cir. – 21.05.2005, *Fragaria viridis*, 1f. *A. cineraria* (L.) – 30.04.1979, *Salix* sp., 2ff. *A. hattorfiana* (F.) – 25.06.2005, *Knautia arvensis*, 2ff, 3mm. *A. haemorrhhoa* (F.) – 30.04.1979, *Salix* sp., 2mm; 6.05.1979, *Pyrus communis*, 1f; 21.05.2005, *Veronica chamaedrys*, 1f. *A. helvola* (L.) – 30.04.1979, *Salix* sp., 7ff. *A. limata* Sm. – 30.04.1979, *Salix* sp., 1f; 12.06.2004, на лету, 1f. *A. minutuloides* Perk. – 6.05.1977, *Taraxacum officinale*, 1f; 31.05.2003, *Euphorbia seguieriana*, 1f. *A. nitida* (Mull.) – 28.05.1976, *Pyrus communis*, 1m; 6.05.1977, *Pyrus communis*, 1f. *A. ovatula* (Kby.) – 31.07.1975, *Origanum vulgare*, 5ff; 28.05.1976, *Chamaecytisus ruthenicus*, 9ff; 1.06.2003,

Euphorbia seguieriana, 1f; 21.05.2005, *Veronica chamaedrys*, 1f. *A. polita* Sm. – 26.09.2003, *Leontodon autumnalis*, 1f; 30.08.2003, *Cirsium ucrainicum*, 1f. *A. praecox* (Scop.) – 30.04.1979, *Salix* sp., 2mm, 3ff; 12.06.2004, *Cynoglossum officinale*, 1f. *A. rufizona* Imh. – 12.06.2004, *Ajuga genevensis*, 1m; 21.07.2004, *Geranium pratense*, 3ff. *A. tibialis* (Kby.) – 12.06.2004, *Bunia orientalis*, 1f. *A. ventralis* Imh. – 30.04.1979, *Salix* sp., 7mm, 2ff.

Родина Apidae

Bombus confusus Schenck – 13.08.2005, *Cirsium vulgare*, 5ff. *B. derhamelus* (Kby.) – 1.06.2003, *Pedicularis kaufmannii*, 1f, 25.06.2005, *Symphytum officinale*, 1f. *B. equestris* auct. nec F. – 25.06.2005, *Symphytum officinale*, 1f, *Hypericum perforatum*, 1f. *B. lapidarius* (L.) – 31.05.2003, *Campanula sibirica*, 1f, *Stachys recta*, 1f; 1.06.2003, *Pedicularis kaufmannii*, 1f; 30.08.2003, *Cirsium rivulare*, 1f; 12.06.2004, *Salvia pratensis*, 1f; 21.05.2005, *Chamaecytisus ruthenicus*, 2ff; 13.08.2005, *Odontites serotina*, 3mm, 1f. *B. pomorum* (Pz.) – 31.05.2003, *Fragaria viridis*, 1f; 26.09.2003, *Cirsium rivulare*, 1f; 21.05.2005, *Chamaecytisus ruthenicus*, 3ff; 25.06.2005, *Symphytum officinale*, 2ff; 21.07.2004, *Geranium pratense*, 1f, *Centaurea scabiosa*, 1f; 12.06.2004, *Cynoglossum officinale*, 1f, *Salvia pratensis*, 1f; 13.08.2005, *Odontites serotina*, 1f, 3mm, *Medicago falcata*, 1f, 1m. *B. pascuorum* (Scop.) – 31.05.2003, *Stachys recta*, 1f; 21.05.2005, *Chamaecytisus ruthenicus*, 1f. *B. sylvarum* (L.) – 31.05.2003, *Salvia pratensis*, 4ff, *Stachys recta*, 1f, *Fragaria viridis*, 1f; 30.08.2003, *Carduus acanthoides*, 8ff; 26.09.2003, *Cirsium ucrainicum*, 1f; 12.06.2004, *Salvia pratensis*, 1f. *B. tristis* Seidl – 31.05.2003, *Ajuga genevensis*, 1f; 21.05.2005, *Chamaecytisus ruthenicus*, 1f; 25.06.2005, *Hypericum perforatum*, 1f, *Trifolium medium*, 1f; 13.08.2005, *Cirsium vulgare*, 1f, 5mm, *Odontites serotina*, 1f, *Medicago falcata*, 2mm, 1f. *B. solstitialis* Jurine – 25.06.2005, *Hypericum perforatum*, 1f. *Psithyrus bogemicus* (Seidl) – 26.09.2003, *Cirsium ucrainicum*, 1f. *P. barbutellus* Kby. – 26.09.2003, *Cirsium ucrainicum*, 1f; 25.05.2005, 1f на *Salvia verticillata*. *P. maxillosus* (Kl.) – 30.08.2003, в польоті, 1f. *P. rupestris* (F.) – 30.08.2003, в польоті, 1m; 12.06.2004, *Salvia pratensis*, 1f. *P. vestalis* Fourc. – 12.06.2004, *Salvia pratensis*, 1f.

Література

- Лебедев А.Г. (1933): До пізнання фауни й екології комах-запилювачів квіткових рослин. Бджоли Київщини. - Зб. праць сектору екології наземних тварин. ВУАН. 1: 13-50.
- Надворный В.Г. (1993): Фаунистические комплексы беспозвоночных филиала Украинского государственного степного заповедника "Михайловская целина". - Энтомологические исследования в заповедниках степной зоны. Тез. докл. междунар. симпозиума (пос. Розовка, 25-28 мая 1993 г.). Харьков. 43-46.
- Синиця І.Н., Кравченко В.М. (1998): Вакалівшина: До 30-річчя біологічного стаціонару Сумського педінституту. Суми. 1-241.
- Осичнюк Г.З. (1977): Фауна України. Бджолині. Т. 12. Бджоли-андреніди. Вип. 5. К.: Наук. думка. 1-328.
- Осичнюк А.З., Панфилов Д.В., Пономарева А.А. (1978): Надсем. Ароідеа. - Определитель насекомых европейской части СССР. Т. 3. Перепончатокрылые. Ч. 1. Л.: Наука. 279-519.
- Доброчаева Д.Н., Котов М.И., Прокудин Ю.Н. и др. (1987): Определитель высших растений Украины. К.: Наук. думка. 1-548.

Палий В.Ф. (1961): О количественных показателях при обработке фаунистических материалов. - Зоол. журн. 60 (1): 3-6.
Червона Книга України. Тваринний світ. К.: Укр. енциклопедія, 1994. 1-248.
Kuntze R., Noskiewicz J. (1938): Zarus zoogeografii Polskiego Podola. - Prace Nauk. Wydaw. Towar. nauk. Lwowie. 2 (4): 1-538.

Pawlikowski T. (1996): Apidae. Klucze do oznaczania owadyw Polski. Toruń: Ofic. Wydawn. Turpress. 24: 3-56.
Pesenko U.R., Radchenko V.G. (2000): Bees of the family Halictidae of Poland. Bydgoszcz: Univ. press. 1-350.

НАХОДКИ ПЕРЕПОНЧАТОКРЫЛЫХ НАСЕКОМЫХ, ЗАНЕСЕННЫХ В КРАСНУЮ КНИГУ УКРАИНЫ, В СУМСКОЙ ОБЛАСТИ

Е.Н. Дугина

Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко

В ряде пунктов Сумской области отмечены редкие виды перепончатокрылых, в том числе ранее не указывавшиеся для данной территории (Червона книга України, 1994). У текста m – самец, f – самка. **Scolia maculata Drury, 1773** – г. Сумы, ботсад, 8.06 и 19.06.04 (2mm на цветах *Philadelphus* sp.), 19.07.04 (1f на *Scabiosa* sp.), 7.07.05 (1f и 1m на *Echinops* sp.); Сумской р-н, окр. с. Сад, остепненная балка, 21.06.04 (1m на *Viscaria viscosa*); Белопольский р-н, г. Ворожба, насыпь железной дороги, 28.06.04 (1m на *Echium vulgare*); Ахтырский р-н, окр. с. Солнечное, остепненная балка, 8.06.05 (1m на *Trifolium montanum*, 1m на *Salvia verticillata*), 15.08.05 (1f на *Cirsium vulgare*). **Scolia hirta Schrank, 1781** – г. Сумы, ботсад, 7.07.05 (1m на *Anthemis tinctoria*), 25.08.04 (1f на *Helenium autumnale*); Лебединский р-н, окр. с. Бишкинь, луг, 19.08.04 (1f на *Centaurea jacea*), окр. с. Кудановка, остепненный склон, 19.08.04 (1m на *Eryngium planum*). **Bombus serratipes F. Morawitz, 1888** – Сумской р-н, окр. с. Визировка, остепненная балка, 24.06.05 (1f на лету). **B. muscorum (Fabricius, 1775)** – окр. г. Сумы, овраг, 12.08.05 (1f на *Centaurea substituta*); Сумской р-н, окр. с. Великая Чернетчина, луг в пойме р. Псел, 25.05.05 (1f на *Iris pseudacorus*), окр. с. Малые Вильмы, остепненный склон, 6.07.04 (1f на *Salvia verticillata*), окр. с. Новомихайловка, луг, 26.07.04 (1f на *Prunella vulgaris*, 1f на *Trifolium pratense*, 1f в траве), окр. с. Вакаловщина, суходольный луг, 8.09.04 (1m на *Euphrasia condensata*), окр. с. Рудневка, пустырь, 11.09.04 (1f и 1m на *Carduus crispus*), Конотопский р-н, окр. с. Прилужье, памятка природы „Урочище Боромля”, пойменный луг, 13.07.04 (1m на *Trifolium repens*); Недригайловский р-н, окр. с. Камышанка, 28.07.05 (1m на *Centaurea pseudomaculosa*, 1f на *Symphitum officinale*, 1f на *Cirsium canum*). **B. argillaceus (Scopoli, 1763)** – Сумской р-н, окр. с. Сад, остепненная балка, 6.05.04 (1f на *Chamaecytisus ruthenicus*). **B. pomorum (Panzer, 1805)** – Лебединский р-н, заповедник “Михайловская целина”, 21.05.05 (3ff на *Chamaecytisus ruthenicus*), 12.06.04 (1f на *Cynoglossum officinale*, 1f на *Salvia pratensis*), 25.06.05 (1f на *Salvia verticillata*, 1f на *Symphitum officinale*), 31.06.03 (1f на *Fragaria viridis*), 21.07.04, (1f на *Centaurea scabiosa*, 1m на *Geranium pratense*); Недригайловский р-н, окр. с. Камышанка, пойменный луг, 28.07.05 (1m на

Cirsium canum); Краснопольский р-н, окр. с. Думовка, остепненная балка, 11.08.04 (1f на *Carduus crispus*); Сумской р-н, окр. с. Могрица, остепненная балка, 5.05.05 (1f в полете), окр. с. Визировка, остепненная балка, 9.05.04 (1f на *Chamaecytisus ruthenicus*), окр. с. Симоновка, остепненная балка, 18.08.05 (1f на *Chamaecytisus ruthenicus*). **B. armeniacus scythes Scoriakov, 1925** – Лебединский р-н, заповедник “Михайловская целина”, 6.05.77 (1f на *Chamaecytisus ruthenicus*); Сумской р-н, окр. с. Кияница, отстойники на краю дубравы, 12.09.04 (1m на *Ballota nigra*); Кролевецкий р-н, окр. с. Грузское, заброшенное поле, 28.07.04 (1m на *Echium vulgare*). **Xylocopa valga Gerstaecker, 1872** – Сумской р-н, окр. с. Могрица, меловой склон балки, 5.05.05 (1m на кусте), окр. с. Малые Вильмы, остепненный склон, 28.05.04 (1f на *Ajuga genevensis*), окр. с. Зеленая Роща, остепненная балка с выпасом, 20.09.04 (1f рылась в земле), г. Сумы, ботсад, 4.06.05 (2ff на *Caragana arborescens*), 16.06.05 (1f на *Caragana arborescens*); окр. г. Шостка, опушка соснового бора, 18.05.05 (1f и 1m на *Chamaecytisus ruthenicus*, 1f на земле); Недригайловский р-н, окр. с. Камышанка, пойменный луг, 28.07.05 (1f на *Cirsium canum*). **Melitturga clavicornis Latreille, 1806** – Лебединский р-н, заповедник “Михайловская целина”, 31.05.03 (1m на *Vicia cracca*), Сумской р-н, окр. с. Малые Вильмы, остепненный склон, 6.07.04 (3mm на *Medicago falcata*), окраина г. Сумы, пустырь, (1m на *Onobrychis arenaria*). **Megachile rotundata Fabricius, 1787** – г. Сумы, ботсад, 7.06.03 (1m на *Geranium sanguineum*), долина р. Стрелка, 30.07.04 (1f на *Onobrychis arenaria*); окр. г. Ахтырка, луг, 17.06.75 (1m на *Onobrychis arenaria*), Недригайловский р-н, окр. с. Камышанка, остепненный склон долины р. Сула, 28.07.05 (1f на *Eryngium planum*). **Rophitoides canus (Eversmann, 1852)** – Сумской р-н, окр. с. Любачево, 20.07.03 (1m), опушкапридорожной лесополосы, 24.06.05 (4mm на *Trifolium media*); Лебединский р-н, с. Ленинское, обочина дороги, 25.06.05 (3mm на *Trifolium repens*).

Литература

Червона книга України. Тваринний світ. К.: Укр. енциклопедія, 1994. 1-248.